

PDF hosted at the Radboud Repository of the Radboud University Nijmegen

The following full text is a publisher's version.

For additional information about this publication click this link.

<http://hdl.handle.net/2066/196190>

Please be advised that this information was generated on 2019-04-21 and may be subject to change.

80 JAAR
NEDERLANDS
KLASSIEK
VERBOND
1938-2018

TACHTIG JAAR NEDERLANDS KLASSIEK VERBOND (1938-2018)

DIES: 26 MAART 2018

INHOUD	3	THEA L. HERES	65
		<i>Een krasse negentigjarige</i>	
HANNEKE VERSÉLEWEL	5	<i>Hermeneus tussen 1928-2018</i>	
DE WITT HAMER			
<i>Inleiding</i>		VINCENT HUNINK	77
		<i>Vertalingen in Hermeneus</i>	
DIEDERIK BURGERSDIJK	7		
<i>Voorwoord</i>		HANNEKE VERSÉLEWEL	
		DE WITT HAMER	85
FRANS BRUNA	9	<i>Interview met Julius Roos</i>	
<i>Wie waren de oprichters van</i>			
<i>Hermeneus en later van het NKV?</i>		LUC SEYNHAEVE	93
<i>(Bijlagen: Verbondsdagen,</i>		<i>Een bewogen geschiedenis van</i>	
<i>streekdagen, jaarvergaderingen,</i>		<i>het NKV West-Vlaanderen</i>	
<i>Bestuursleden NKV 1938-2017</i>			
<i>Ledenaantallen NKV door de jaren</i>		DIEDERIK BURGERSDIJK	99
<i>heen, Ereleden verbondspenning</i>		<i>Rondom Pericles</i>	
<i>Reizen naar Griekenland en andere</i>			
<i>bestemmingen)</i>		PAUL GROOS	107
		<i>Classicus in verhalen</i>	
MARC VAN DEN SANDE	33		
<i>NKV Vlaanderen vanaf 1988</i>		HANNEKE VERSÉLEWEL	
<i>(Bijlagen: Folders 2009 en 2017 NKV</i>		DE WITT HAMER	113
<i>Vlaanderen, Verbondsdag 2007, Locaties</i>		<i>Beknopte geschiedenis van het gymnasium</i>	
<i>Deelnemersfiche Verbondsdag,</i>		<i>Interview met middelbare scholier</i>	
<i>Deelnemerslijst, Curricula sprekers,</i>		<i>Michel van de Looij</i>	
<i>Speech prijsuitreiking, Steunerslijst</i>			
<i>Verbondsdag, Menu, Samenvattingen</i>		HOMERUSPRIJS	127
<i>Verbondsdag)</i>			
		<i>Eindredactie:</i>	
HEIN VAN DOLEN	57	Diederik Burgersdijk en	
<i>Imago</i>		Hanneke Versélewel de Witt Hamer	
		<i>Grafische vormgeving:</i>	
		MarcelisDékavé, Alkmaar	

VERTALINGEN
IN
HERMENEUS

VINCENT HUNINK

VERTALINGEN
IN
HERMENEUS

VINCENT HUNINK

Al bijna negentig jaar levert *Hermeneus* aan de lezers passende lectuur op het hele gebied van de oudheid. Vanaf het begin is daarbij een belangrijke plaats ingeruimd voor vertalingen van teksten. Geen wonder misschien in een blad dat op bladzijde 1 van jaargang 1 in de eerste zin zijn naam uitlegt als ‘De Vertolker, de Bode’, als aanduiding voor Hermes, ‘die het woord der goden overbracht aan de mensen. Want hij kwam uit hogere sferen naar de aarde en verkondigde dus het bovenmenselijke. Toch werd hij door de mensen begrepen, omdat hij het godenwoord overbracht in hun taal.’

Het godenwoord van de klassieken wordt door *Hermeneus* doelbewust overgebracht naar de gewone lezer. In de eerste jaargangen gebeurt dat met een welhaast vanzelfsprekende verering en bewondering voor de oudheid, die tegelijk wordt beschouwd als onnavolgbaar en onbereikbaar hoog. De auteurs schrijven dus in het besef van ‘het gebrekkige van ons menselijk vermogen.’

De opgenomen vertalingen betreffen werk van de erkende en veelgeprezen grote auteurs, natuurlijk. Maar verrassend genoeg is er vanaf het begin ook ruimte voor minder ambitieus werk. Lichte, speelse verzen bijvoorbeeld, of inscripties en juridische teksten. In deze bijdrage wandel ik door het vertaal-verleden van *Hermeneus* en sta ik hier en daar stil bij iets opmerkelijks. Om de lezer niet uit te putten met analyses van al het materiaal uit negentig jaargangen beperk ik me tot steekproeven. Uit elk decennium neem ik één jaargang onder de loep, om te zien of er in de loop van de tijd in de benadering van vertalingen en vertalen iets verandert. We beginnen uiteraard met jaargang 1.

‘In vele opzichten verheven schijnend’

Na het programmatische ‘ter inleiding’ aan het begin van de eerste *Hermeneus* is het openingsartikel meteen een statement van formaat. In ‘Twee *nugae* van Catullus’ biedt W.K. (W. Kuiper; de auteurs worden in de beginjaren vaak slechts met initialen aangeduid) een eigen vertaling met ruime toelichting van Catullus 13 (*cenabis bene, mi Fabulle, apud me*) en 3 (*lugete, o Veneres Cupidinesque*). Hij gaat daarbij in op specifieke vertaalpunten, zoals de woordvolgorde, de mengeling tussen ernst en spot, de kunstige charme van Catullus’ Latijn, en op klank en ritme). Ook een paar expliciete uitspraken over vertalen zijn hier te noteren. Zo is vertalen volgens W.K. ‘de eenige manier, om zich ten volle rekenschap te geven van de waarde van het origineel’ (blz. 4) en stelt hij iets later: ‘Maar als een vertaling ons de waarde van het oorspronkelijk beter doet begrijpen, heeft zij haar doel bereikt. Niet minder dan door haar verdiensten doet zij dat door haar tekortkomingen.’ (blz.6). Dat laatste lijkt vooral een bescheidenheidsformule, want de zin gaat direct vooraf aan de afsluitende vertaling van Catullus 3. Met dit openingsartikel is de toon gezet voor vele stukken

die in *Hermeneus* zouden volgen. Overigens is de behandeling van de ‘Twee *nugae*’ door Kuiper herdrukt in *Hermeneus* 60.2, 77-81. De vertaling hiervan is daarna becommentarieerd door Daan den Hengst, *ibid.* 82-7 (onder de titel “De voor- en nadelen van Argeloosheid”). Het artikel is herdrukt in de bundel over Catullus, onder redactie van H.J. van Dam.

Zoals gezegd komen de klassieke, grote auteurs geregeld aan bod. In de eerste jaargang is dat bijvoorbeeld te zien in een volledige, tweetalige weergave door ‘d.K.’ van Vergilius’ eerste *Ecloga* (blz. 33-38). De vertaling staat bovenaan de pagina, het Latijn in een kleiner font onderop: voor die tijd een haast ongehoord eerbetoon aan het Nederlands. De vertaling is in hexameters, wat als vanzelf een enigszins plechtig geheel oplevert (‘O Meliboeus, een God heeft ons die ruste geschonken. / Want voor immer zij hij mij een God, wien weder en weder / uit mijn schaapskooi een lam, het teere, zijn outer zal drenken.’) Ook in dit opzicht is jaargang 1 richtinggevend: de discussie over de voors en tegens van hexametervertalingen in het Nederlands woedt negentig jaar later nog onverminderd. Overigens wordt de *Ecloga*-vertaling in kwestie gepresenteerd zonder enige vorm van inleiding of annotatie, dus van een echte discussie is eigenlijk nog geen sprake. Pas ergens in jaargang 2, na nog enkele afleveringen met losse *Eclogae*, verschijnt een keer een begeleidend artikel, waarin ook wordt ingegaan op de inhoud en vorm van Vergilius’ tekst.

Stukken vertaling afdrukken zonder enige vorm van toelichting is niet voorbehouden aan teksten van erkende topauteurs. Hetzelfde gebeurt in twee afleveringen met bewerkte tekst van Plautus’ *Mostellaria* door J. Mehler (blz. 99-104 en 115-119). Het is een techniek die redacties vandaag de dag niet langer aanvaardbaar vinden.

Ook uit overige vertaal-bijdragen blijkt wel dat men in de eerste jaargang een wat andere beeld van de doelgroep had dan in *Hermeneus* van nu. Zo worden geregeld losse stukjes Latijn of Grieks tussen de artikelen gestrooid, die bij nader inzien vertaalde Nederlandse gedichten zijn. De dichter Geerten Gossaert (1884-1958) is een aantal keren in het Latijn of Grieks in de kolommen vertegenwoordigd. De vertaling is dan steeds van de bekende classicus P.H. Damsté. Ook hier: vrijwel geen enkele toelichting en niets over achtergronden of de zin van het opgenomen werk. De boodschap lijkt dus deze: een bekende Nederlandse dichter treft het toevallige geluk van een sympathieke classicus, die zijn werk in de bovenmenselijke Klassieke Talen omzet en er daardoor eeuwigheidswaarde aan verleent. Damsté levert verder ook een lange Latijnse *Charontis Meditatio* (blz. 47-48) in 73 klinkende hexameters, blijkbaar een werk van eigen hand. Zonder commentaar, de lezers moeten het maar begrijpen.

Het is overigens niet zo dat Damsté en anderen geen toelichtingen willen of kunnen geven. In een wat merkwaardige bijdrage over *joghurt* als vermeende oorzaak van de lange levensduur van Bulgaren (blz. 83-85) geeft hij een proeve van vertaling uit Ammianus Marcellinus, inclusief tekstkritisch commentaar. En in een bijdrage met twee fragmenten uit Menander's *Perikeiromene* leidt vertaler Balthazar Verhagen het geheel keurig in. Dat laatste stuk zou, met wat aanpassingen, ook in *Hermeneus* jaargang 90 misschien nog een plaats kunnen vinden.

Grote auteurs én kleine fragmenten van lichter werk, een mengeling van ongenaakbare 'klassiekheid' én een duidelijk streven de brug naar de lezer te slaan: die beide polen kenmerken de bijdragen over vertalen in de eerste decennia van *Hermeneus*.

Continuïteit

Wie de jaargangen 10 (1937), 20 (1948) en 30 (1958) achter elkaar doorbladert waant zich in één gelijkblijvende cultuur. Het algemene beeld uit jaargang 1 zet zich onverminderd voort, met allerlei kleine varianten, maar zonder ooit iets wat lijkt op een 'paradigma'-wisseling. De klassieken zijn er vooral om te bewonderen, en in iets mindere mate om spelletjes mee te spelen of geleerde discussies over te voeren. De vertaalde auteurs blijven van hetzelfde niveau: Veel Vergilius en Horatius (nu wel wat vaker in jamben vertaald, zoals in een reeks vertalingen van A. Rutgers van der Loeff in jaargang 9 en 10), af en toe wat lichtvoetigers, zoals Mimnermus (jaargang 30, blz. 3-4, een bijdrage waar niet alleen enigerlei toelichting ontbreekt, maar ook de vertalersnaam) of de *Anacreontea* (jg. 10, blz. 115-118). Maar ook: losse epigrammen in inscripties of buiten op gebouwen, puzzeltjes, vertaalde Nederlandse poëzie (Guido Gezelle in het Latijn, door H. Vroom, bijvoorbeeld in jg. 20, blz. 93 en 133-134). Haast ongemerkt verschijnen geleidelijk ook nieuwe namen in de kolommen, zoals die van Ida Gerhardt met een stukje Vergilius *Georgica* 2 (jg. 20, blz. 53-56). Maar haar vertaling oogt niet bepaald modern, en wordt vrijwel exact zo gepresenteerd als vertalingen in jaargang 1: eerst het Nederlands, dan in kleinere letter het origineel, en geen spoor van toelichting of contextualisering. Je zou bijna vergeten dat de maatschappelijke orde fors is doorbroken door de Tweede Wereldoorlog.

Afgezien van kleine terzijdes en spreuken, en hier en daar een redactionele mededeling, dringt in *Hermeneus* opvallend weinig oorlog door, en suggereert het blad vooral continuïteit. De klassieken waren ongetwijfeld een baken van hoop en een bron van blijvende waarden, men klampte zich eraan vast. Maar het blijft toch merkwaardig om te zien hoe lang en onverzettelijk zich het oude *Her-*

meneus-patroon doorzet, dwars door en over de oorlog heen, en eigenlijk ook nog de hele 'swinging sixties' door: van de woelige buitenwereld is ook tijdens dat woelige decennium in *Hermeneus* weinig te bespeuren, op wat opiniërende artikelen over het nut van de klassieken na. Qua vertaal-praktijk zijn veel stukken uit de periode tot 1970 vrijwel uitwisselbaar tussen de vele, verschillende jaargangen. De vrijwel gelijkblijvende typografie benadrukt de continuïteit van *Hermeneus* nog eens extra. Pas met jaargang 45, vanaf de herfst van 1974, lijkt er een echte verandering plaats te vinden.

Moderne tijden

Het is te zien aan de typografie. Zonder verdere aankondiging verandert die ineens, voor het eerst, naar iets eigentijds: schreefloze letters, minder gebruik van hoofdletters, alles ziet er wat strakker uit. En niet alleen de vorm verandert, ook inhoudelijk komen er andere accenten. Het eerste nummer van de nieuwe jaargang is een themanummer over Martialis. Het is een opmerkelijk nummer, met een inhoudelijke rijkdom en variatie, die getuigen van een ware cultuuromslag. Typerend is alleen al de keuze voor Martialis, de dichter die 'realistisch' lijkt, die het dagelijks leven beschrijft en die de moderne lezer direct lijkt aan te spreken en in wiens felle kritiek een ander geluid te horen lijkt dan bij de grote klassieken. Zijn werk wordt in allerlei artikelen voorzien van uitleg en duiding, literair, cultureel, archeologisch, en het nummer bevat vertalingen uit zijn werk door minstens zes verschillende vertalers, onder wie M. d'Hane-Scheltema en Frans van Dooren. Hier en daar valt zelfs, voorzichtig, een obscene woord.

Wat is er gebeurd bij *Hermeneus*? In een van de laatste artikelen uit het Martialis-nummer staat een veelzeggend zinnetje: 'vertalen is op het moment en vogue' (blz. 74). Inderdaad was vanaf eind jaren '60 een duidelijke *revival* van klassieken in vertaling begonnen, en tegelijk was er van alles aan de hand met de schoolvakken Latijn en Grieks. Kennelijk heeft de redactie gevoeld dat de moderne ontwikkelingen ook moesten gaan doorwerken in *Hermeneus*. En zoiets voltrekt zich blijkbaar niet geleidelijk, maar bijna schoksgewijs.

In de jaren nadien blijven vertalingen onverminderd veel voorkomen in *Hermeneus*, zowel van de grote topauteurs (zoals Homerus, in de vertaling van H. De Roy van Zuydewijn) als van allerlei minder grote figuren (Griekse lyrici, Juvenalis, Plinius, inscripties). Ook het perspectief is soms verrassend. Zo biedt jaargang 50 een serie bijdragen met tweetalige teksten van de Stoa over het huwelijk, misschien ingegeven door debatten uit de jaren '70. Ook komt er specifieke aandacht voor vertalen: in diezelfde jaargang 50 gaat G. J. M. Bartelink in op Hiëronymus' opvattingen over vertalen (blz. 105-111), en bespreekt A.G. Verdenius verschillende vormen van metrisch vertalen aan de hand van

een ode van Horatius (blz. 112-115). De aandacht voor vertalen kan ook gaan naar historische vertalingen, zoals een ongepubliceerd stuk Homerus-vertaling van Leopold, dat wordt besproken in jaargang 60 (blz. 320-324).

Soms ademen de pagina's van nieuwere jaargangen nog iets van de geest van oude dagen. Een voorbeeld is het interessante jubileumnummer 2 van jaargang 60, waarin artikelen uit de oudste jaargangen worden gekoppeld aan nieuwe beschouwingen. Het geheel is gelardeerd met vertalingen van Nederlandse gedichten in het Latijn door Paul Claes. Dat levert dan stukjes Paul van Ostaijen, Boutens en Lucebert in het Latijn op, misschien als een bewust eresaluut aan *Hermeneus* uit de begindagen.

Over het algemeen is het na 1980 toch de norm dat stukken vertaalde tekst niet meer losstaand, zonder context, kunnen worden afgedrukt. De lezer verdient uitleg over wat er precies staat en liefst ook waarom daarvoor is gekozen. Want de klassieken zijn niet meer vanzelfsprekend. Daardoor wordt een gemiddeld *Hermeneus*-artikel rondom een vertaalde tekst haast automatisch wat groter en uitgebreider: teksten worden minstens ingeleid of uitgeleid, ofwel, bij voorkeur, met uitleg en duiding doorspekt. Twee voorbeelden van het laatste vond ik in jaargang 70 (1998): S. Slings biedt fragmenten van Griekse lyrieci, verpakt in veel nuttige toelichtingen (blz. 188-195 en 247-253), en Wim Verbaal bespreekt op dezelfde wijze stukjes uit boek 4 van Vergilius' *Georgica*, nota bene in de vertaling van Ida Gerhardt (blz. 203-211). Dezelfde vertaling dus als in jaargang 20, maar werkelijk anders gepresenteerd.

Een nieuwe eeuw

De grens van 20e naar 21e eeuw is voor *Hermeneus* niet ongemerkt voorbijgegaan. Zo presenteerde de redactie in jaargang 72 een themanummer over 'het jaar dat niet bestond' (het jaar nul), met daarin zelfs dubieuze of ronduit fictieve vertalingen, bijvoorbeeld van een brief van Cremutius Cordus aan Seneca (blz. 30-39), dagboekfragmenten van Ovidius (blz. 47-52), een brief van Hostia aan Ovidius (blz. 53-57) en een brief van een stoere Romeinse soldaat uit Germanië (blz. 62-66) en nog veel meer. Om de lezers niet te verwarren of verontrusten wordt alles aan het slot van het themanummer keurig van (inspiratie)bronvermeldingen voorzien.

Zulke fantasieteksten waren een decennium eerder vermoedelijk nog totaal onbespreekbaar geweest. Ze tekenen de vrijere en soms creatievere omgang met de klassieken, zoals die ook in het onderwijs en in de samenleving als geheel meer aanvaard zijn geraakt. De klassieken zijn geen ongenaakbaar monument meer waar wij, kleine mensjes, in het besef van onze nietigheid naar mogen

opkijken, nee, we mogen er gewoon van genieten of ze verfoeien, en er bij gelegenheid ook een eigen draai aan geven.

Het voorlopige eindpunt van deze wandeling is een ander themanummer uit de nieuwe eeuw, het recente nummer 'Vertalen 2.0' uit 2016 (jaargang 88). Nooit eerder stond het vertalen als techniek en methode zo centraal in *Hermeneus*. Misschien is het '2.0' uit de titel een tikje overdreven, want zo totaal nieuw is de aanpak van het vertalen niet. Maar het nummer bevat zeker een fraaie staalkaart van vertalingen, en vertalers, van de klassieken in de huidige tijd. Serieuze en speelse fragmenten van bekende en minder bekende antieke auteurs. Lyrisch, episch, dramatisch, prozaïsch. Natuurlijk omvat het spectrum ook chronologisch de gehele oudheid: van vroeg en Grieks tot laat en Romeins. Alles wordt toegelicht en, niet onbelangrijk, voorzien met fraaie beeldillustraties.

In het algemeen heeft *Hermeneus* vanaf het begin een belangrijke rol vervuld voor de Nederlandse vertalerspraktijk. Dit blijkt uit veel verwijzingen in De Rynck / Welckenhuysen naar *Hermeneus*. Verder betekenden de artikelen in *Hermeneus* betreffende 'Anima vagula blandula' in de jaren 30-80 een doorbraak: ze worden in de internationale publicaties standaard geciteerd. Ook geldt dit voor de bijdragen over Quintus Smyrneus van Hartman, die zeker een primeur betekenden. Daarnaast zijn de recensies van verschenen vertalingen in de recensierubriek een motor voor de vertalerspraktijk en doen ze dienst als inventarisatie en kwaliteitsmonitor.

De klassieken blijken, ook in Nederlandse vertaling, na bijna negentig jaar nog springlevend. Dat biedt hoop voor de komende tijden.

Vincent Hunink (1962) is werkzaam als universitair docent GLTC aan de Radboud Universiteit Nijmegen. Sinds 1990 publiceert hij geregeld vertalingen van vooral Latijnse teksten. Sinds 1994 is hij redactielid van Hermeneus.